

ZNANSTVENA DISCIPLINARNOST TERORIZMA: IZMEĐU AKADEMIJE I DRŽAVE

Stampnitzky, Lisa (2013) *Disciplining Terror: How Experts Invented "Terrorism"*. New York: Cambridge University Press, 232 str.

Lisa Stampnitzky, predavačica na Harvardovom sveučilištu, 2012. je za knjigu *Disciplining Terror: How Experts Invented "Terrorism"* dobila nagradu za najbolju prvu knjigu mladih istraživača (President's Book Award). Knjiga daje detaljan uvid u razvoj studija o terorizmu u Sjedinjenim Američkim Državama od 1960-ih do danas, te prati nastojanja stručnjaka da svoja istraživanja etabiraju kao zasebno područje znanosti.

Knjiga ima devet poglavlja, uključujući uvod i zaključak, 9 grafova i 7 tablica, te popis literature koji obuhvaća više od 350 izvora. U uvodnom poglavlju Stampnitzky iznosi kratak pregled terorističkih akcija u novijoj povijesti SAD-a i, općenito, shvaćanje terorizma od 1960-ih do novijih dana. Naglašava kako su se prije 1970-ih djela koja danas smatramo terorizmom smatrala djelima racionalnih, ponekad i časnih aktera. Potom se isti činovi počinju nazivati jedinstvenim imenom – terorizmom, koji postaje okvir za razumijevanje nelegitimnog političkog nasilja. Međutim, još uvijek se stručnjaci i znanstvenici ne slažu oko definicije terorizma. Stampnitzky nema pretenzije odrediti pravo značenje terorizma, već želi analizirati socijalnu konstrukciju koncepta terorizma oslanjajući se na ideje Williama Sewella i Michela Foucaulta. Autorica se u uvodu osvrće na i dosadašnje radove o terorizmu.

U 2. poglavlju ("The invention of terrorism and the rise of the terrorism expert") opisuje se kako od 1960-ih terorizam postaje problem prepoznat u javnosti, ali i predmet interesa stručnjaka, posebice nakon masakra

na Olimpijadi u Münchenu 1972., koji ima centralno simboličko značenje u povijesti terorizma i s kojim počinje era modernog terorizma. Tih godina država ima ključnu ulogu u razvoju ekspertize financirajući istraživanja, organizirajući konferencije i okupljajući stručnjake i političare, a RAND korporacija postaje središnje mjesto razvoja znanja o terorizmu. Do kraja 1970-ih raste broj istraživača koji se bave terorizmom i koji čine inicijalnu jezgu eksperata prozvanu „terrorism mafia“ (str. 39). Usprkos tome, ovo novo područje ne uspostavlja obilježja znanstvenog polja (formalnu strukturu, regulirane granice područja i definirane kriterije certificiranja) jer nije nastalo na temelju već postojeće znanstvene discipline ili institucionaliziranog znanja, nego kao spoj znanja i pojedinaca različitih iskustava. Autorica primjećuje da studije o terorizmu obilježavaju propusne granice, heterogeni stručnjaci i manjak slaganja oko toga kako vrednovati stručnost i kako definirati centralnu temu istraživanja. Zbog toga ekspertiza o terorizmu egzistira u međuprostoru znanosti, države i medija.

U 3. poglavlju ("From insurgents to terrorists: experts, rational knowledge, and irrational subjects") dan je kronološki pregled i iznose se razlozi promjene diskursa o terorizmu. Tijekom 1960-ih i 1970-ih bombaške napade, otmice i slične činiove nazivalo se *pobunama* ili *gerilskim ratovanjem*, dok se *terorizam* uglavnom povezivao s državnim nasiljem. Stručnjaci (*terrorism mafia*) uzroke pobuna pokušavaju objasniti nezadovoljstvom stanovništva određenim političkim, socijalnim

i ekonomskim uvjetima, pa se pobunjenici/gerilci uglavnom karakteriziraju kao racionalni borci za svoje političke ciljeve i pokušavaju se razumjeti razlozi za njihovo djelovanje. Međutim, krajem 1970-ih, pod utjecajem politike, veće medijske eksponiranosti teme i pojave novih stručnjaka diskurs se mijenja. Moralnost, politizacija i racionalnost su faktori koji se sve više uključuju u stručna razmatranja. Terminologija se postupno mijenja iz *pobune* u *terorizam*, a pobunjenici postaju teroristi čiji su ciljevi, racionalnost i moralnost maksimalno dovedeni u pitanje. Autorica navodi mnoštvo izvora gdje se teroriste naziva zlim, patološkim, iracionalnim fanaticima koji se razlikuju od „nas“, i opisuje kako u diskurs o terorizmu sve više ulazi moralno zgražanje i odbacivanje pokušaja da se razumiju motivi terorista.

U 4. poglavlju (*“Disasters, diplomats, and databases: rationalization and its discontents”*) opisuju se različiti pristupi putem kojih je 1970-ih terorizam postao predmet ekspertiza i upravljanja: pravna analiza, simulacijske tehnike i baze podataka o terorizmu. Inicijalno je dominirao pravni/diplomatski pristup: putem međunarodnog prava pokušavalo se utjecati na vlade da ispune preuzete međunarodne obveze za sprečavanje terorizma i kažnjavanje terorista. Međutim, pravna borba s terorizmom gubi na značaju kada postaje jasno da je terorizam složen pojam za koji ni danas nije postignuta međunarodno priznata definicija. Stoga SAD sve više počinje koristiti simulacijske tehnike i scenarije kao sredstvo za upravljanje krizama. Pokazalo se da su te tehnike korisne protuterorističkim postrojbama i osobama direktno involviranim u odgovor na terorističke krizne situacije, ali one ne rješavaju uzroke terorizma. Stoga se pristupilo kvantifikaciji terorističkih događaja putem baza podataka s ciljem uspostavljanja znanstvene strukture i empirijskog temelja koji je nedostajao. Baze podataka uspostavljaju znanstvene institucije, CIA, DIA te neke pri-

vatne sigurnosne konzultantske tvrtke kako bi terorizam, poput osiguranja, postao predmet izračuna tehnikom upravljanja rizikom. Nije-dan od ova tri modela upravljanja terorizmom nije se pokazao uspješnim u rješavanju problema terorizma. Umjesto racionalnih odgovora i tehnika regulacije terorizma, problem izmiče kontroli, a kako terorizam postaje opasniji, tako i načini upravljanja koji se javljaju kao odgovor postaju ekstremniji.

Peto poglavlje (*“‘Terrorism fever’: the first war on terror and the politicization of expertise”*) govori o protuterorističkoj politici 1980-ih. Dolaskom Reagana na vlast, metode borbe protiv terorizma se mijenjaju od diplomacije i upravljanja krizama prema uporabi vojne sile. Terorizam se proglašava ratnim činom, a politika se okreće primjeni „aktivnih obrambenih mjera“. Javlja se i nova retorika koja terorizam svodi na civilizacijsku borbu demokracija (Zapada) i mreže terorista potpomognute Sovjetskim Savezom. Ta retorika (nazvana „sovjetska teorija“ ili „sovjetska mreža“) prvi put se spominje 1979. na poznatoj jeruzalemskoj konferenciji o međunarodnom terorizmu. Širenju „sovjetske teorije“ pridonijela je i knjiga američke novinarke Claire Sterling *The Terror Network* (1981), koja je, prema Stampnitzky, do danas najutjecajnija knjiga o terorizmu. Knjiga je bila odlično prihvaćena u Bijeloj kući, ali je stručna javnost (poput „terorističke mafije“ i analitičara obavještajnih agencija) imala podijeljene stavove o njoj. I tada se javlja problem definicije terorizma jer nije jasno što je sve terorizam – evidentno je da Sovjetski Savez podupire borbu zemalja Trećeg svijeta za neovisnost, ali manje je jasno je li i uključen u terorističke akcije. Budući da terorizam i „sovjetska teorija“ postaju sve istaknutije teme u američkom političkom životu, o kojima se čak vode i saslušanja u Kongresu, sve češće se iznosi kritika da je riječ o ispolitiziranom konceptu bez analitičke neutralnosti, a javljaju se i protuteze da je zapravo SAD pokretač

terorizma, pa se upućuje na ulogu SAD-a u sponzoriranju nasilja u inozemstvu.

U 6. poglavlju (*"Loose can(n)ons: from 'small wars' to the 'new terrorism'"*) analiziraju se 1990-e, kada nakon rušenja Berlinskog zida i raspada Sovjetskog Saveza novi eksperti razvijaju diskurs „novog terorizma”. „Sovjet-sku teoriju” zamjenjuje teorija o „islamskom teroru”, a muslimanske fundamentaliste se uspoređuje s fašistima, komunistima i Hitlerom. Suvremene teroriste se opisuje kao mnogo manje racionalne i u ciljevima i postupcima od prijašnjih grupa, što se argumentira porastom broja bombaša samoubojica predvođenih Hamasom i Hezbolahom. „Novi teroristi”, prema novim stručnjacima, vođeni su religioznim, čak i nihilističkim motivima, za razliku od „političkih” nacionalista ili marksistički motiviranih „tradicionalnih” terorista, a spremni su i na korištenje oružja za masovno uništenje. Počinje se polemizirati o preventivnoj obrani kao potencijalno jedinoj učinkovitoj mjeri koja može parirati novoj, iracionalnoj i nepredvidivoj prijetnji. Smisao je spriječiti nove napade prije nego što do njih dođe, i to metodama poput otmica, preventivnih napada/ratova, tortura te uhićenjima osoba koje bi mogle biti uključene u terorističke aktivnosti u budućnosti. Ove metode počinju se koristiti tek nakon napada na SAD 11. rujna 2001., iako je logika tih procesa već postojala u diskursu „novog terorizma”.

Sedmo poglavlje (*"The road to pre-emption"*) najprije govori o napadu na SAD 11. rujna 2001. Nakon najvećeg terorističkog čina na američkom tlu počinje snažna politička kampanja s diskursom koji koristi moralne opozicije: „borba dobra i zla”, „ili ste s nama ili s teroristima”, „ili pobjeda ili holokaust”. Predsjednik Bush u tri godine spominje više od 1000 puta riječ „zlo” u govorima, države koje optužuje za terorizam naziva „osovinom zla” i objavljuje „rat terorizmu”. Posljedično, slijede pune ratne kampanje u Iraku i Afganistanu te

nekoliko manjih vojnih intervencija. Također, u praksu ulaze atentati, mučenja, pritvaranje tisuća Arapa u Americi i svijetu na neodređeno vrijeme, izvanredna izručenja u treće zemlje i zatvore na tajnim lokacijama, sve s ciljem preventivnog djelovanja. Kritičari ovakvih politika tvrde da je terorizam odgovor na američke intervencije u inozemstvu, odnosno na imperijalizam koji SAD širi na Aziju i Bliski istok. Autorica smatra da napad 11. rujna nije bio pravi uzrok početka korištenja radikalnih metoda koje čine preventivnu obranu i rat protiv terorizma, već smatra da je politika preventivne obrane sljednica raznih politika primjenjivanih tijekom godina.

U 8. poglavlju (*"The politics of (anti-) knowledge: disciplining terrorism after 9/11"*) autorica postavlja tezu da je poslije napada 11. rujna u SAD-u nastupilo „protuspoznajno” vrijeme (*anti-knowledge*), tj. aktivno odbijanje razumijevanja problema terorizma. Očigledno jača cenzura, stručnjaci koji nastoje shvatiti motivacije terorista marginaliziraju se i ignoriraju, optužuje ih se da su simpatizeri terorista te ih se promatra kao sumnjivce, čak i „saveznike zla”, istraživanja su distancirana od prakse pa imaju vrlo slabo direktno znanje o teroristima, teroriste se olako etiketira kao zle i poremećene, a iz političke prakse izostaje svaka debata. Do toga dolazi djelomice i zato što se studije o terorizmu nisu razvile do razine zrele znanstvene discipline, pa stručnjaci nemaju kontrolu nad proizvodnjom znanja i ekspertiza kao ni nad certifikacijom budućih eksperata. Međutim, pomaci u znanstvenoj sferi su evidentni: studije o terorizmu su jedno od najbrže rastućih područja društvenih znanosti u zemljama engleskog govornog područja, financiranje istraživanja eksponencijalno raste, a povećava se i broj kolegija ove tematike na fakultetima. Ali, nepostojanje definicije terorizma ostaje ključan problem terorističke ekspertize i znanstvenika koji nastoje stabilizirati ovo polje. Stoga Lisa

Stampnitzky navodi da je glavni cilj doći do neutralne definicije terorizma, lišene moralnih i političkih prosudbi.

U zaključnom poglavlju Stampnitzky sumira svoje stavove o terorizmu. Osvrće se na teze nekolicine autora da su stručnjaci koji se bave terorizmom vrlo utjecajni, odnosno da je jezgra stručnjaka toliko dominantna da „su sposobni pokoriti ostale vrste znanja, zadržavajući time kontrolu nad diskursom terorizma“ (str. 201). Autorica zastupa tezu da je istina suprotna tome: dominantni pristup suvremenog protuterorizma nije stvaranje znanja o terorizmu, već je odbačena svaka mogućnost razumijevanja terorista. Istina se definira kroz moralnu i političku dimenziju, te do izražaja dolazi često citirana izjava predsjednika Busha, „sve što trebamo znati o njima je da su zli“ (str. 203). Dakle, terorističke se studije ne mogu mjeriti po zrelosti s drugim granama znanosti, a eksperti ne kontroliraju proizvodnju znanja, uvelike su ograničeni *anti-knowledge* okolnostima i uglavnom ih se ne konzultira u donošenju politika.

Knjiga *Disciplining terror: How experts invented "terrorism"* značajna je zbog nekoliko stvari. Prvo, prikazuje razvojni put jedne mlade grane znanosti, te opisuje s kojim se

sve izazovima i problemima pritom suočava. Iz spoznaja do kojih autorica dolazi zasigurno mogu učiti i druge grane znanosti u nastajanju. Druga vrijednost knjige je činjenica da se bavi važnom i aktualnom tematikom, te otvara intrigantna pitanja: zašto ne postoji univerzalno prihvaćena definicija terorizma, koji su procesi u pozadini promjene diskursa o terorizmu, zašto je analiza motiva terorističkih činova postala tabu tema, te jesu li, i u kojoj mjeri, političke odluke koje se tiču terorizma zasnovane na konzultacijama sa stručnjacima. Spoznaja da u demokratskim, visoko uređenim društvima sustav dopušta da politika jednostrano radi na „rješavanju problema“, dok istovremeno stručnjaci i znanstvenici nisu usuglašeni čak ni oko definicije tog problema, u najmanju ruku uznemiruje. Čini se da je za sazrijevanje znanosti o terorizmu, kao i za unapređenje odnosa eksperata i donositelja političkih odluka, ključno postići međunarodno priznatu definiciju terorizma – upravo ono o čemu govori Brian Jenkins, jedan od cijenjenijih stručnjaka za terorizam: „volio bi da se postigne definicija terorizma koja bi bila prihvatljiva i Izraelu i Palestinskoj oslobodilačkoj organizaciji“ (str. 199).

Iva Košutić